

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA KİÇİK VƏ ORTA SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFINA DÖVLƏT DƏSTƏYİ MEXANİZMLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

AYDAN ZƏRBƏLİYEVƏ

*Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik
Akademiyaşının doktorantı
Azərbaycan
E-mail: zerbelyeva91@gmail.com*

İnkışaf etmiş ölkələrin təcrübəsi sübut edir ki, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin, ümumilikdə biznes strukturlarının ölkə iqtisadiyyatında, milli iqtisadi sistemin inkışafı və fəaliyyətində özlərinin iqtisadi və sosial funksiyalarını normal və dolğun şəkildə həyata keçirə bilmələri üçün onlara hərətərflü dövlət dəstəyinin göstərilməsi xüsusilə vacibdir. Ona görə də bu ölkələrdə kiçik və orta biznesin inkışafına dəstək və yardım göstərilməsi dövlətin iqtisadi siyasətinin strateji prioritetlərindən birini təşkil edir, hətta bu siyasətin müstəqil bir istiqamətini formalaşdırır.

Biznes subyektlərinin fəaliyyətinə dövlət dəstəyi və yardımını mexanizmlərinin formalaşması və onların uğurlu fəaliyyəti həm ölkələrin inkışaf səviyəsindən, həm sosial-iqtisadi, siyasi sistemin yetkinlik səviyəsindən, həm də bazar iqtisadi sistem modellərinin xüsusiyyətlərindən asılıdır. Ona görə bu məsələdə qeyd edilən amillərin nəzərə alınması daha uğurlu nəticələrin əldə edilməsini şərtləndirir. Bu məqsədin həyata keçirilməsi isə müxtəlif istiqamətlərdə bir-birini tamamlayan kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsinə əsaslanır.

Respublikamızda kiçik və orta sahibkarlığın inkışafının əsas strateji hədəflərindən biri əlverişli investisiya mühitinin formalaşdırılması və biznes fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün şəraitin təmin ediməsidir. Bu istiqamətdə atılan mühüm addımlardan biri ümumilikdə milli iqtisadiyyatın, o cümlədən, ölkədə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin normal fəaliyyətini təmin edəcək təkmil qanunverici bazanın formalaşdırılması və inkışaf prosesləri fonunda onun daima təkmilləşdirilməsidir.

Normativ-hüquqi aktlar sahibkarlıq subyektlərinin həm fəaliyyətinin xarakterindən irəli gələn vəzifə və öhdəliklərini, məsuliyyətini

müəyyən edir, həm də onların dövlət və qeyri-dövlət strukturları, tərəfdaşları və digər təsərrüfat subyektləri, eləcə də, istehlakçılar ilə olan münasibətlərini tənzimləyir. Normativ-hüquqi aktlar, eyni zamanda sahibkarlıq subyektlərinə zəruri dəstək mexanizmlərinin fəaliyyətini bə və bu dəstək sisteminə zəruri təminat elementlərini möhkəmləndirir.

Eyni zamanda normativ-hüquqi aktlar çərçivəsində sahibkarlıq subyektlərini xarici təsirlərdən, o cümlədən, onların fəaliyyətinə dövlət strukturları tərəfindən müxtəlif səviyyələrdə qanunsuz müdaxilələrdən müdafiə etmək üçün tədbirlər sistemi müəyyən edilir. Ümumilikdə, mükəmməl qanunverici baza ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin sağlam təməllər üzərində formalaşması və inkışafını təmin edir və şərtləndirir.

Doğrudur, son illər respublikamızda sahibkarlığın inkışafı, sahibkarların hüquqlarının qorunması sahəsində əhəmiyyətli işlər həyata keçirilsə də, kiçik və orta sahibkarlığa haqqında qanun qəbul edilməmişdir. Belə bir qanunun qəbul edilməsi dövlət dəstəyi mexanizmlərinin və təsisatlarının yaradılması, onların uğurlu fəaliyyətinin təmin edilməsi, kiçik və orta sahibkarlığa dövlət dəstəyinin tənzimlənməsi, onun konkret istiqamətləri və formalarının müəyyən edilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda, bu fəaliyyətin qanunverici bazasının formalaşdırılması üçün əsas rol oynaya bilər.

KOS-ların fəaliyyətinin qanunvericilik əsaslarının yaradılmasının digər mühüm cəhətlərindən biri bu sahədə qəbul edilmiş müxtəlif proqramların, qanunların, normativ-hüquqi aktların sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinə təsirlərinin müəyyən edilməsi və qiymətləndirilməsidir. Belə bir sistemin yaradılması qəbul edilən qanun layihələrinin, qa-

nunverici aktların məqsədyönlülüyünü, mümkün mənfi təsirlərini əvvəlcədən müəyyən etməyə, onun qarşısını almağa imkan verir. Bu baxımdan respublikamızda KOS-larla bağlı qəbul edilmiş Strateji Yol Xəritəsində qanunvericiliyin təsiri analizinin tətbiq edilməsi və sistemin yaradılması, institusional təsisatın formalaşdırılması əsas prioritetlərdən biri olaraq müəyyən edilmişdir. Onu da qeyd edək ki, belə bir sistemin formalaşdırılması qanunvericilik aktlarının, hüquqi normativlərin yaradılmasında ictimai təsisatların, eləcə də sahibkarların fəal iştirakının təmin edilməsinə də əsaslanmalıdır. Əks halda bu sistemin uğurlu fəaliyyəti təmin edilə bilməz.

Ölkədə KOS-ların fəaliyyəti üçün əlverişli mühitin yaradılmasının prioritet istiqamətlərindən biri də rəqabət mühitinin sağlamlaşdırılması, təkmil rəqabət şəraitinin təmin edilməsidir. KOS subyektlərinin inhisardan, haqsız rəqabətdən qorunması, bazarda inhisarın aradan qaldırılması üçün məhz tələb və təklif mexanizmlərinin normal fəaliyyətinə əsaslanan bazar iqtisadi sisteminin formalaşdırılması vacibdir. Burada mülkiyyətin özəlləşdirilməsi sahəsində islahatların bazar prinsipləri əsasında aparılması da şərtləndirici amillərdən biridir.

Təkmil rəqabət mühitinin yaradılması bazar iştirakçılarının sayının dəyişkən olmasını, onların bazara sərbəst daxil olmaları və bazarı sərbəst şəkildə tərk edə bilmələrini, qanun çərçivəsində hər bir şəxsin iqtisadi fəaliyyətin mümkün istiqamətləri üzrə fəaliyyət göstərə bilmələrini təmin edir. Eyni zamanda, sadalanan bu şərtlərin təmin edilməsi əks effekt göstərərək, öz növbəsində, rəqabət mühitinin sağlamlaşdırılmasına geniş imkanlar yaradır. Ona görə də sağlam rəqabət mühitinin yaradılması və inkişaf etdirilməsinin başlıca şərti mülkiyyət formasından, istehsalın miqyasından, məhsul və xidmətlər satışının həcmindən və digər fəaliyyət xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq bazarın bütün iştirakçıları üçün bərabər imkanların yaradılması, sərbəstliyin təmin edilməsidir. Məhz bu strategiyaya uyğun olaraq dövlət tərəfindən ölkədə sağlam rəqabətin, sahibkarlıq fəaliyyətinin təşviq edilməsi, onun qanun çərçivəsində həyata keçirilməsinin dəstəklənməsi, əmtəə və xidmətlər istehsalı və satışı sahələrində inhisarçılığın məhdudlaşdırılması iqtisadiyyatın deinhisarlaşdırılması istiqamətində əsas vəzifələrdəndir.

Bu sahədə həlli vacib məsələlərdən

biri də, mənada iqtisadiyyatda inhisarın məhdudlaşdırılmasında, deinhisarlaşmada anti-inhisar qanunvericiliyinin yaradılmasıdır. Bu qanunvericilik bazası qanunlar, məhkəmə qərarları və hüquqi normaların mürəkkəb və çoxsəviyyəli sistemi olub, bazarların uğurlu fəaliyyətinin təmin edilməsi, iqtisadi subyektlər, firmalar və müəssisələr arasında rəqabətin tənzimlənməsi ilə bağlı fəaliyyətin çərçivəsini və prioritetlərini müəyyən edir.

Doğrudur, bu gün respublikamızda bazar iqtisadiyyatı prinsipləri bərqərar olsa da, inhisarçılıqla bağlı qanunvericilik bazası, onun səviyyəsi hələ də beynəlxalq tələblərə cavab vermir. Hələ də inhisar fəaliyyəti haqqında, konsessiya haqqında, antiinhisarla bağlı qanunvericilik formalaşmamışdır, rəqabət məəcəlləsi qəbul edilməmişdir. Bu baxımdan antiinhisar qanunvericiliyinin yaradılması xüsusilə vacibdir.

Digər tərəfdən, bu gün respublikamızda təkmil və sağlam rəqabət mühitinin formalaşdırılması üçün institusional strukturun yaradılması və idarəetmə mexanizminin gücləndirilməsinə də xüsusi ehtiyac vardır. Doğrudur, respublikamızda antiinhisar fəaliyyətinə nəzarət edən qurum olaraq Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidməti fəaliyyət göstərir. Ancaq dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyanın sürətlənməsi, ölkənin ixrac potensialının artırılması, yerli istehsalın rəqabətqabiliyyətliliyinin gücləndirilməsinə olan tələblər, eləcə də milli iqtisadiyyatın xarici rəqabət üçün açıqlığı, azad iqtisadi zonaların yaradılması proseslərinin geniş vüsət alması antiinhisar fəaliyyətini həyata keçirən müstəqil orqanın yaradılmasına ehtiyacı daha da artırır. Ona görə də yaxın perspektivdə belə bir qurumun yaradılması Strateji Yol Xəritəsində də nəzərdə tutulmuşdur.[9, s.102-104]

Ölkədə KOS-ların fəaliyyətinə münbit şəraitin yaradılmasının, ümumilikdə, biznes mühitinin yaxşılaşdırılması və təkmilləşdirilməsi mexanizmlərindən biri kimi dövlət və biznes strukturları arasında münasibərlətin inkişaf etdirilməsi, dövlət-özəl tərəfdaşlığının gücləndirilməsi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və geniş potensial imkanlara malikdir. Dövlət-özəl tərəfdaşlığı əsas etibarilə dövlət satınalmaları, dövlət sifarişləri üzrə müqavilələr istisna olmaqla, iri infrastruktur layihələrinin

maliyyələşdirilməsi, infrastruktur xidmətlərinin təqdim olunması və yaxşılaşdırılması məqsədilə dövlət və özəl sektor arasında yaranan müqavilə və ya hüquqi münasibətləri özündə ehtiva edir. Bu mexanizmin inkişafı iri infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi zamanı ilkin mərhələdə tələb olunan maliyyə vəsaitlərinə yaranan ehtiyacın dövlətin imkanları hesabına təmin edilə bilməməsi və infrastruktur obyektlərinin istismarı və onlara xidmət xərclərinin maliyyələşdirilməsində özəl sektorun iştirak imkanlarının geniş olması səbəbləri ilə şərtləşir. [11]

Bu tərəfdaşlıq həm infrastruktur layihələrinin reallaşması ilə bağlı xidmətlərin təqdim edilməsi, həm də bu prosesdə dövlətə dəstək mexanizmi kimi mühüm rola malikdir. Bir tərəfdən, özəl sektorun bu xidmətlərin təqdim edilməsində iştirakı onların səmərəliliyinin artırılmasında öz müsbət təsirləri ilə xarakterizə olunur. Digər tərəfdən, bu tərəfdaşlıq özəl sektorun dövlət əhəmiyyətli, ictimai layihələrdə fəal şəkildə iştirakını təmin edir.

Dünya təcrübəsində dövlət-özəl tərəfdaşlığının müxtəlif modelləri tətbiq edilir. Bu modellərə aşağıdakıları aid etmək olar: “Tik-istismar et-təhvil ver”; “Tik-sahib ol-istismar et-təhvil ver”; “Layihələndir-tik-maliyyələşdir-istismar et”; “Layihələndir-tik-idarə et-maliyyələşdir”; “Tik-sahib ol-istismar et”. [11]

Bu gün respublikamızda dövlət-özəl tərəfdaşlığının hüquqi əsası kimi qəbul edilmiş “Tikinti və infrastruktur obyektləri ilə əlaqədar investisiya layihələrinin xüsusi maliyyələşmə əsasında həyata keçirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda “Tik-idarə et-təhvil ver” modelinin tətbiqi nəzərdə tutulur. Bu, tikinti və infrastruktur obyektləri ilə əlaqədar investisiya layihələrinin xərclərinin (əldə ediləcək gəlir də daxil olmaqla) investora, onun istehsal etdiyi mal və xidmətlərin istehlakçılar və ya səlahiyyətli orqan tərəfindən müqaviləyə uyğun olaraq satınalma yolu ilə ödənməsinə imkan yaradır. Qanun, həmçinin tikinti və infrastruktur obyektlərinin və onlara oxşar obyektlərin “Tik-idarə et-təhvil ver” modelinə uyğun olan maliyyələşmə əsasında tikintisinə (inşasına, cari və əsaslı təmirinə, yenidən qurulmasına, bərpasına), idarə edilməsinə və təhvil verilməsinə investisiyanın cəlb olunmasının hüquqi əsaslarını müəyyən edir. [4]

Məhz dövlət və özəl sektor arasında əməkdaşlığın inkişafı dövlət büdcəsinə düşən yükün

azaldılmasına da şərait yarada bilər. Bununla yanaşı, fikrimizcə, dövlət-özəl tərəfdaşlığının potensialının tam müəyyən edilməsi və ondan səmərəli istifadəyə nail olmaq üçün dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişaf Konsepsiyasının, bu sahədə strategiyanın hazırlanması da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli biznes mühitinin yaradılması mexanizmlərindən biri də dövlət satınalmalarında, dövlət sifarişlərinin yerinə yetirilməsində özəl sektorun, xüsusilə də, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin iştirakının təmin edilməsidir. Bu prosesdə dövlətin rolu xüsusilə daha çoxdur. KOS-ların dövlət sifarişlərinin yerinə yetirilməsinə cəlb edilməsi onlar üçün yeni imkanlar yaradır:

1. Dövlət sifarişlərinin yerinə yetirilməsində iştirak KOS-ların əlavə resurslar əldə etmək, eləcə də sərəncamlarında olan vəsaitlər çərçivəsində kiçik və orta sahibkarlıq sektorunda investisiya proseslərini stimullaşdırır;

2. Dövlət sifarişləri KOS sektorunun iqtisadiyyatın real sektorunda fəaliyyət göstərmələrinə şərait yaratmaqla, bu sektorda inkişaf dəyişikliklərini, innovasiyalı fəaliyyəti stimullaşdırır və şərtləndirir;

3. KOS subyektlərinin fəaliyyəti yalnız ticarət və vasitəçilik fəaliyyətləri ilə məhdudlaşmır, bu sifarişlərin yerinə yetirilməsi ilə onlar istehsal proseslərində, əlavə dəyərin yaradılmasında daha yaxından, fəal sürətdə iştirak edirlər;

4. Dövlət sifarişlərinin yerinə yetirilməsi sahibkarlıq sektorunda, o cümlədən, kiçik, orta və iri sahibkarlıq subyektləri arasında kooperasiya əlaqələrinin inkişafına, genişlənməsinə, sağlam, tam rəqabətə əsaslanan sahibkarlıq mühitinin yaranmasına təkan verir.

KOS subyektlərinin dövlət sifarişlərinin icrasına cəlb edilməsinin əsas şərtlərindən biri kiçik və orta müəssisələrin, KOS subyektlərinin dövlət satınalmalarında, dövlət ehtiyacları üçün sifarişlərin yerinə yetirilməsində iştirakının qanunvericilik əsaslarının və onun reallaşması mexanizmlərinin yaradılmasıdır. “Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 13-cü maddəsinə edilən dəyişikliklə əlaqədar olaraq kiçik sahibkarlıq subyektlərinin dövlət ehtiyacları üçün məhsul istehsalı, işlərin görülməsi və xidmətlərin göstərilməsi üzrə sifarişlərin yerinə yetirilməsində iştirak payı 15 faiz həddində

müəyyən edilmişdir. Bu qanuna görə kiçik sahibkarlıq subyektlərinin dövlət ehtiyacları üçün məhsul istehsalı, işlərin görülməsi və xidmətlərin göstərilməsi üzrə sifarişlərin yerinə yetirilməsində iştirakı dövlət satınalmaları haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun həyata keçirilir. [1; 2] Buna baxmayaraq, respublikamızda bu sahədə KOS-ların fəal iştirakını təmin edən qanunvericilik əsasları tam formalaşmadığı üçün, dövlət sifarişlərinin icrası ilə bağlı onların iştirakında bir sıra qeyri-müəyyənliklər və problemlər qalmaqdadır. Ona görə də bu sahədə qanunvericilik bazası,

bütün normativ-hüquqi sənədlər kiçik və orta müəssisələrin inkişaf səviyyəsi və onların dövlət sifarişlərinin yerinə yetirilməsində iştirakla bağlı spesifik xüsusiyyətləri tam olaraq nəzərə almaqla formalaşdırılmalıdır.

Ölkədə KOS-ların fəaliyyəti üçün əlverişli biznes mühitinin yaradılması mexanizmlərindən biri də inzibati maneələrin aradan qaldırılması, məhdudiyyətlərin minimuma endirilməsidir. Bu gün respublikamızda bu mexanizmin tətbiq olunan elementlərinin əlaqələndirilmiş sxematik təsvirini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar (şəkil 1).

Səkil 1. Sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinə yarana biləcək inzibati maneələr və onların aradan qaldırılması xüsusiyyətləri

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Bu manelərin aradan qaldırılması sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətə başlamaları üçün xərclərin səviyyəsini minimuma endirməklə, daha rahat və inamlı şəkildə fəaliyyət göstərmələrinə şərait yaradır. Bu, eyni zamanda iqtisadiyyatın bürokratik əngəllərdən bir növ azad olunmasını təmin edərək, eyni zamanda, iqtisadi proseslərin dövlət tənzimləməsinin sərhədlərini müəyyən edir. Nəticədə dövlət strukturlarının sahibkarlıq sektorunda fəaliyyətə əlavə müdaxiləsinin qarşısı alınır.

Son illər respublikamızda da sahibkarların fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin yaradılması istiqamətində inzibati maneələrin yumşaldılması və aradan qaldırılması ilə bağlı bir sıra işlər görülmüşdür. Bu istiqamətdə atılan addımlardan ilkin olaraq "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2013-cü il 2 iyul tarixli 714-IVQ nömrəli Qanununun qəbul edilməsi olmuşdur. Qanunda sahibkarlıq subyektlərində aparılan

yoxlamaların risk qiymətləndirilməsi prinsipi əsasında təyin edilməsi və onların risk qrupları üzrə bölgüyə uyğun olaraq həyata keçirilməsi, yoxlamaların elektron uçotu və yoxlamalar həyata keçirilərkən yoxlama suallarının siyahısının tətbiqi nəzərdə tutulmuşdur. Qanunun tələbləri yoxlayıcı orqanlar tərəfindən aparılan bütün növ yoxlama tədbirlərinə, o cümlədən araşdırmalar, müayinələr, monitorinqlər, müşahidələr, təftişlər, nəzarətlər, xronometrajlar, reydlər, baxışlar və digər bu cür tədbirlərə şamil edilir. [3]

Son illər respublikamızda da sahibkarlıq fəaliyyətinə başlamaq və onu həyata keçirmək üçün lisenziyalar və icazələrlə bağlı müxtəlif yumşaldıcı tədbirlər də reallaşdırılmışdır. Bununla bağlı həm qanunvericilik bazasında müyyən dəyişikliklər edilmiş, institusional xarakterli tədbirlər həyata keçirilmiş, həm də normativ-hüquqi baza təkmilləşdirilmişdir. Bu islahatların nəticələri ilə bağlı nəticə xarakterli məlumatlar aşağıdakı cədvəldə verilmişdir.

İnzibati maneələrin aradan qaldırılması istiqamətində aparılan islahatların nəticələri

Cədvəl 3.4.

	Normativ-hüquqi baza	İslahatların istiqamətləri və nəticələr
1.	"Sahibkarlıq fəaliyyətinin xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan növlərinin sayının azaldılması, xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi prosedurlarının sadələşdirilməsi və şəffaflığının təmin edilməsi haqqında" Fərman (19 oktyabr 2015-ci il)	✓ 2015-ci ilin 2 noyabr tarixindən etibarən dövlət təhlükəsizliyi (həmçinin qiymətli kağızlar bazarı) ilə bağlı hallar istisna olmaqla lisenziyaların verilməsi İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən "ASAN xidmət" mərkəzlərində həyata keçirilməyə başlanmışdır.
2.	"Lisenziyalaşdırma sahəsində bəzi tədbirlər haqqında" Fərman (21 dekabr 2016-cı il)	✓ lisenziya tələb olunan fəaliyyət növlərinin sayı 59-dan 37-yə endirilmişdir; ✓ qüvvədə olan müddətli lisenziyalar müddətsiz elan olunmuşdur; ✓ yeni verilən lisenziyalar müddətsiz verilir; ✓ lisenziyanın verilməsinə görə ödənilən dövlət rüsumunun məbləğləri təxminən 2 dəfə, regionlar üzrə 4 dəfə (regional televiziya və radio yayımı istisna olmaqla) azaldılmışdır; ✓ lisenziyaların verilməsi müddəti 15 gündən 10 iş gününə endirilib və prosedurlar sadələşdirilib.
3.	"Lisenziyalar və icazələr haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (15 mart 2016-cı il)	✓ lisenziya və icazə sisteminin tənzimlənməsinin hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarını müəyyən edir; ✓ sahibkarlıq fəaliyyəti növlərinə verilən icazələrin dairəsi dəqiq müəyyən edilmiş, onların sayı təqribən 4 dəfə azaldılaraq 86-yə endirilmişdir.; ✓ "Lisenziyalar və icazələr" portalının yaradılması; ✓ dövlət orqanları tərəfindən lisenziya və icazə məsələləri üzrə sahibkarlara qanunvericiliyin tətbiqi ilə bağlı məsləhətlərin verilməsi; ✓ "susmaqla razılıq" və "bir pəncərə" prinsiplərinin tətbiqi və sahibkarların işini yüngülləşdirən digər mütərəqqi mexanizmlər müəyyən edilmişdir.
4.	"Lisenziyalar və icazələr" portalı haqqında Əsasnamə" təsdiq edilməsi barədə Fərman (21 yanvar 2017-ci il)	✓ sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün tələb olunan lisenziyaların və icazələrin elektron qaydada verilməsini təmin edən "Lisenziyalar və icazələr" portalı istifadəyə verilmişdir.

Mənbə: [13] Müəllif tərəfindən aqreqasiya edilmişdir.

Bunlardan əlavə, KOS subyektləri üçün əlavə maneələrin aradan qaldırılması, inzibati yükün azaldılması, lisenziyalaşdırma və sertifikatlaşdırma sahəsində islahatların nəticəliliyini artırmaq üçün lisenziyaların elektron qaydada verilməsi, ölkə xaricində verilmiş lisenziyaların Azərbaycanda tanınması, ekvivalentliyinin təmin edilməsi mexanizminin yaradılması, KOS subyektləri üçün vahid sertifikatlaşdırma sisteminin yaradılması, onların istehsal etdikləri məhsulların (işlərin, xidmətlərin) sertifikatlaşdırılması qaydalarının təkmilləşdirilməsi və sadələşdirilməsi, bu sahədə fəaliyyət göstərən orqanların vahid sertifikatlaşdırma sistemində birləşdirilməsi, lazımı sertifikatların bütün məlumatları əks etdirən vahid sənəddə birləşdirilməsi və bunun üçün bir müraciətin olması imkanlarının təmin edilməsi, eləcə də KOS subyektlərinin kommunal xidmətlər şəbəkəsinə qoşulma prosedurlarının sadələşdirilməsi, bu prosesin tam elektronlaşdırılması ilə bağlı işlərin həyata keçirilməsi gündəmdə olan məsələlər sırasındadır. Bunların həyata keçirilməsi həm KOS subyektlərinin beynəlxalq bazarlara çıxış imkanlarını, həm də respublikamızda xarici investisiya qoyuluşlarını artırma bilər.

Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin inkişafının ən əsas şərtləndirici amillərindən biri maliyyə resursları və onlara əlçatanlıq imkanlarının olmasıdır. Doğrudur, hazırda respublikamızda sahibkarlıq sektorunun, eləcə də, kiçik və orta sahibkarlıq sektorunun inkişafının maliyyələşdirilməsi sahəsində bir neçə struktur fəaliyyət göstərir. Ancaq bu gün respublikamızda da KOS-ların inkişafı sahəsində mövcud olan çoxsaylı problemlər sırasında maliyyə ilə bağlı məsələlər kifayət qədər ciddi təsirlərini göstərməkdədir. Bu isə bankların kiçik və orta sahibkarlıq sektorunun maliyyələşdirilməsinə bir o qədər də maraqlı olmamasıdır. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi isə onu göstərir ki, kommersiya banları, bütövlükdə bank sektoru sahibkarlığın, biznesin inkişafının maliyyələşdirilməsində kifayət qədər ciddi tərəf kimi çıxış edir. Ona görə də respublikamızda bank sektorunun bu sahəyə marağının artırılması, diqqətinin yönəldilməsi istiqamətində fəaliyyətin həyata keçirilməsi daha faydalı ola bilər.

Bank sektorunun bu sahəyə diqqətinin artırılması üçün respublikamızda da digər ölkələrdə

olduğu kimi kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün kredit təminatı proqramlarının həyata keçirilməsi məqsədəuyğun olardı. Bu proqram bankları sahibkarlıq subyektlərinə verdikləri kreditlərin qaytarılmaması ilə bağlı risklərdən bir növ azad edir. Halbuki, bu təminatın məsuliyyəti KOS-ların üzərinə düşür, ancaq onların imkanları buna yetərli olmadığı üçün kredit təminatı proqramı bu məsuliyyəti öz üzərinə götürür. Bu proqramın tətbiqi real sektora, kiçik və orta sahibkarlıq sektoruna kapital axınıni stimullaşdırır, bu sektorun kreditləşməsi məqsədilə birbaşa dövlət büdcəsindən ayrımaların həcmi məhdudlaşdırır və dövlət strukturlarını risklərin qiymətləndirilməsi ilə bağlı əlavə işlərdən və məsuliyyətdən azad edərək, bu prosesdə özəl maliyyə təşkilatlarının, qurumlarının iştirakına üstünlük verilməsini şərtləndirir. Bu gün respublikamızda sahibkarlar tərəfindən manatla alınan kreditlərə təminat verilməsi üçün dövlətin nəzarətində olan Azərbaycan Respublikası İpoteka və Kredit Zəmanət Fondu fəaliyyət göstərir. Ancaq yaxşı olardı ki, dövlət təminatlı fondla yanaşı, həm dövlət-özəl təminat fondu, həm də özəl təminat fondu yaradılsın. Artıq bu təcrübə bir sıra dünya ölkələrində də uğurla tətbiq olunmaqdadır. [12]

Eyni zamanda, biznesə yeni başlayanlar üçün mikromaliyyələşmə institutunun formalaşdırılması, mikrokreditləşmənin tətbiq edilməsi daha aktual hesab oluna bilər. Hesab edirik ki, bu gün respublikamızda KOS sektorunun maliyyələşmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi baxımından buna çox ehtiyac vardır.

Respublikamızda KOS-ların maliyyələşməsi mexanizmlərindən biri kimi onların ixrac və idxal əməliyyatlarına maliyyə dəstəyinin gücləndirilməsi baxımından ixrac və idxal banklarının yaradılması da perspektiv üçün məqsədəuyğun olardı.

Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı həyata keçirilən islahatların mühüm istiqamətlərindən biri institusional islahatlarıdır. Burada əsas məqsəd KOS-ların fəaliyyətinə dəstək göstərə biləcək müxtəlif təsisatların yaradılması, onların fəaliyyət mexanizmlərinin formalaşdırılmasıdır. Bunun üçün Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində Kiçik və Orta Sahibkarlığın İnkişafı Agentliyi yaradılmışdır. [7] Bununla respublikamızda mikro, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına dövlət

dəstəyinin gücləndirilməsi, mikro, kiçik və orta sahibkarlığın tənzimlənməsi mexanizmlərinin təkmil fəaliyyətinin təmin edilməsi, bu sahibkarlıq subyektlərinin maraqlarının qorunması, problemlərinin həlli, onlara göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, çeşidinin və miqyasının genişləndirilməsi, eləcə də, dövlət qurumlarının və özəl qurumların bu sahədə xidmətlərinin əlaqələndirilməsi və fəaliyyətlərinin koordinasiyasının gücləndirilməsidir nəzərdə tutulmuşdur.

Yaxın perspektivdə respublikamızda mikro, kiçik və orta sahibkarlara müxtəlif xidmətlərin təşkili və həyata keçirilməsi ilə bağlı kiçik və orta biznes evləri, eləcə də kiçik və orta biznesin inkişafı mərkəzləri, Dövlət-Sahibkar Tərəfdaşlığının İnkişafı Mərkəzi, kiçik və orta biznesin inkişafı fondlarının yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

Biznes sektoru ilə dövlət strukturları arasında münasibətlərin qurulması və nizamlanmasında əhəmiyyət kəsb edən institusional təsisatlar sırasında sahibkarlıq subyektlərini təmsil edən qurumlar kimi biznes assosiasiyalarının, ticarət palatalarının, işəgötürən təşkilatlarının da xüsusi rolu vardır. Bu təşkilatlar özəl-dövlət əməkdaşlığının təmin edilməsində bir növ körpü rolu oynamaqla, sahibkarlıq, biznes sektorunun problemlərinin dövlət qurumlarının diqqətinə çatdırılmasında, assosiativ əlaqələrin, işgüzar münasibətlərin qurulmasında və onun inkişaf etdirilməsində yaxından iştirak edirlər. Onlar həm də işgüzar münasibətlərin gücləndirilməsi mexanizmi rolunu da oynayırlar. Təkcə 2017-2018-ci illərərində respublikamızda 14 biznes assosiasiyası təsis eilmildir ki, bunların da əksəriyyəti istehsal və ixracın təşviqi yönümlü assosiasiyalardır. [13]

Ümumilikdə, bu gün respublikamızda 90-dan artıq biznes assosiasiyası mövcud olsa da, onların fəaliyyəti sahibkarlığın inkişafında bir o qədər də təsirli rol oynamır. Bununla yanaşı, Azərbaycanda həm Sənaye və Ticarət Palatası, həm də işəgötürənlər birliklərinin sahibkarlıq subyektləri ilə əməkdaşlıq səviyyələri də qənaətbəxş dərəcədə deyildir. Bu strukturların ölkədə sahibkarlığın inkişafında rolunun artırılması və imkanlarını genişləndirilməsi üçün onların daha da gücləndirilməsi, fəaliyyət miqyaslarının

genişləndirilməsi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi, qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. [10]

Onu da qeyd edək ki, biznes assosiasiyalarının uğurlu fəaliyyəti KOS-ların xarici bazarlara çıxış imkanlarını genişləndirərək, onların rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsal etmələrini stimullaşdıran və KOS-ların xarici iqtisadi fəaliyyət sferasında iştirakına dəstək mexanizminin elementlərindən biri kimi çıxış edir. Kiçik və orta müəssisələr əsasən maddi istehsal və xidmət sektorunda fəaliyyət göstərdikləri üçün ölkənin ixrac potensialının həm struktur, həm də keyfiyyət baxımından təkmilləşdirilməsində, qeyri-xammal yönümlü ixracın genişləndirilməsində fəal iştirak edə bilirlər. Bu baxımdan kiçik və orta müəssisələrin ixracının dövlət tərəfindən dəstəklənməsi ilə bağlı iqtisadi, ticarət, təşkilatı, maliyyə, informasiya və məsləhət xidmətləri elementlərini özündə ehtiva edən daha təkmil, çevik mexanizmlərin yaradılması zərurəti ortaya çıxır. Bu məqsədlə qanunvericiliyin, normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi istiqamətində bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. İlk olaraq ölkədə qeyri-neft məhsullarının ixracının təşviqi ilə əlaqədar qəbul edilmiş qaydalara görə Azərbaycan Respublikasının ərazisində qeyri-neft məhsullarının ixracı ilə məşğul olan şəxslərə dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ixrac təşviqinin ödənilməsi nəzərdə tutulmuşdur və ödəniləcək ixrac təşviqinin baza məbləği ixrac əməliyyatlarına görə faktiki ixrac olunmuş malın ixrac gömrük bəyannaməsində nəzərdə tutulan gömrük dəyərinin 3 faizi həddində müəyyən edilmişdir. [5; 8]

Bunlarla yanaşı, xarici ticarət əməliyyatlarının sadələşdirilməsi, bu istiqamətdə inzibati maneələrin aradan qaldırılması, şəffaflığın artırılması və sahibkarlıq subyektlərinin ixrac imkanlarının genişləndirilməsi istiqamətində təkmil və çevik dövlət dəstəyi mexanizmlərinin tətbiq olunması məsədilə gömrük rəsmiləşdirilməsinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə daha çevik və şəffaf mexanizmlərin tətbiqi, idxal-ixrac prosedurları üzrə optimal gömrük nəzarəti formalarının tətbiqi, elektron informasiya sisteminin avtomatlaşdırılması hesabına imkanlarının genişləndirilməsi üçün yeni qaydalar təsdiq edilmiş və qüvvəyə minmişdir. [6]

Onu da qeyd edək ki, bu gün respublikamızda

KOS subyektlərinin beynəlxalq bazarlara çıxışının təmin edilməsində ixtisaslaşmış əsas qurum məhz Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu (AZPROMO) fəaliyyət göstərir. [14]

Fikrimizcə, sahibkarlıq subyektlərinin, o cümlədən, KOS-ların xarici bazarlara çıxışının təmin edilməsi, onların xarici iqtisadi sferada fəaliyyətinin gücləndirilməsi üçün program-məqsədli fəaliyyətin həyata keçirilməsi bu sahədə işlərin sistemliliyini şərtləndirən əsas addımlarda biri ola bilər. İlk növbədə kompleks tədbirlərin əsas prioritetlərinin müəyyən edilməsi vacibdir. Bu tədbirlər üç istiqamətdə sistemləşdirilməlidir.

1. Kiçik və orta müəssisələrin, eləcə də onların məhsul və xidmətlərinin rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması, bu istiqamətdə onlara dəstək göstərilməsi.

2. Kiçik və orta müəssisələrin xarici bazarlara çıxışının stimullaşdırılması.

3. Kiçik və orta müəssisələrin xarici bazarlarda dayanıqlılığının təmin edilməsi.

Bununla yanaşı, Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondunun da bu məsələlərdə səlahiyyətlərinin artırılması, imkanlarının, funksiyalarının və fəaliyyət istiqamətlərinin genişləndirilməsi məqsədəuyğun olardı. Bu struktur təkcə ixrac məsələləri ilə deyil, ümumilikdə, sahibkarlıq subyektlərinin xarici iqtisadi fəaliyyətləri ilə bağlı dövlət dəstəyi sistemi üzrə bütövlükdə fəaliyyətin əlaqələndirilməsi istiqamətində ixtisaslaşmış bir orqan kimi fəaliyyət göstərməlidir.

Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyinin istiqamətləri sırasında onların müxtəlif resurslara, o cümlədən müxtəlif maddi, qeyri-maddi resurslarla çıxış imkanlarının təmin edilməsi də xüsusi yer tutur. Bu sırada KOS-ların inkişafında texnoparkların, biznes inkubatorlarının rolu xüsusilə qeyd edilməlidir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübələri də bunu bir daha təsdiqləyir. Bu gün respublikamızda bununla əlaqədar bir sıra sənaye parkları, o cümlədən, Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı, Mingəcevir Yüksək Texnologiyalar Parkı, Balaxanı Sənaye Parkı, Mingəcevir Sənaye Parkı, Qaradağ Sənaye Parkı, Pirallahı Sənaye Parkı yaradılmışdır. Bunlardan başqa, respublikamızda bu sahədə aparılan islahatların nəticəsi olaraq, Neftçala Sənaye Məhəlləsi, Masallı Sənaye Məhəlləsi, Hacıqabul Sənaye Məhəlləsi, Sabirabad

Sənaye Məhəlləsi də yaradılmışdır.

Texnoparklar, sənaye məhəlləri, sənaye parkları, elmi-texniki parklar, biznes-inkubatorlar, texnopolislər ölkədə, ümumilikdə, dünyada sahibkarlığın, xüsusilə də, innovasiyalı sahibkarlığın, biznesin inkişafında təkmil bir infrastruktur rolunu oynamaqla, innovasiyalı iqtisadi inkişafın əsasını təşkil edir. Onlar yeni biliklər, kəşfləri, ixtiraların texnologiyaya, texnologiyaların isə kommersiya məhsullarına çevrilməsinə, elmi tədqiqatların və işləmələrin nəticələrinin kommersiyalaşmasına əlverişli şərait yaratmaqla, elm, təhsil və sənayenin, istehsalın uğurlu inteqrasiyasını təmin edir. Eyni zamanda, bu strukturların formalaşdırılması kiçik və orta sahibkarlıq sektorunda inkişafın stimullaşdırılması, innovasiyaların təşviqi, araşdırma, tədqiqat fəaliyyətlərini genişləndirilməsi, qabaqcıl təcrübənin tətbiqini də sürətləndirir. Bu baxımdan müasir dünya ölkələrində bu səviyyədə infrastrukturun yaradılması biznesin, o cümlədən kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin inkişafına ən qabaqcıl dövlət dəstəyi mexanizmlərindən bir kimi qəbul edilmişdir.

Fikrimizcə, kiçik və orta sahibkarlıq sektorunun inkişafının potensial mənbələrindən biri də kiçik və orta müəssisələrlə iri müəssisələrin fəaliyyətinin inteqrasiya edilməsidir. İri şirkətlər tərəfindən onların ticarət markaları altında kiçik şirkətlərə, sahibkarlıq subyektlərinə müstəqil hüquqi şəxs kimi fəaliyyət göstərmək hüququnun verilməsi françayzinq adlanır. Françayzinqin tətbiqi kiçik sahibkarlıq subyektlərinə bazara daxil olmaq və reklam xərclərinə qənaət etməyə, onları azaltmağa imkan verir. Bu, əsasən ticarət, otel biznesi və məişət xidmətləri sferasında tətbiq edilir. Françayzinq kiçik və orta biznesin maraqları və üstünlüklərinin uğurlu inteqrasiyasını təmin etməklə, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını təmin edir. Bu baxımdan respublikamızda da bu mexanizmin tətbiqi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi KOS-ların inkişafına əlavə stimulaşdırma verə bilər.

Ümumiyyətlə, KOS-lara dövlət dəstəyinin həyata keçirilməsi prosesi özlüyündə vahid bir sistemin yaradılmasını tələb edir. Bu sistem dövlət və qeyri-dövlət dəstəyi elementlərini özündə birləşdirməlidir, yəni burada, həm dövlət orqanları,

həm də müxtəlif vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, ictimai təşkilatlar, o cümlədən sahibkarların müxtəlif ictimai birliklərini, o cümlədən, sahibkarlıq ittifaqları, assosiasiyaları, agentliklər, ticarət-sənaye palataları və c. əhatə edir. Bu sistemin fəaliyyətinin əsas məqsədi kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün əlverişli şərait yaratmaqla, onların milli iqtisadiyyatın inkişafında əhəmiyyətini təmin etməkdir.

Açar sözlər: kiçik və orta sahibkarlığa dövlət dəstəyi, rəqabət mühiti, əlverişli biznes mühiti, dövlət-özəl tərəfdaşlığı, dövlət satınalmaları, ixrac potensialı.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. "Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 1999, №06.

2. "Dövlət satınalmaları haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 2002, №12.

3. "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 2013, №07.

4. "Tikinti və infrastruktur obyektləri ilə əlaqədar investisiya layihələrinin xüsusi maliyyələşmə əsasında həyata keçirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 2016, №03.

5. Qeyri-neft məhsullarının ixracının təşviqi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 2016, №10.

6. "Malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi üçün "Yaşıl dəhliz" və digər buraxılış sistemlərindən

istifadə Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 2016, №05.

7. Kiçik və orta sahibkarlıq sahəsində idarəetmənin daha da təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 2017, №12.

8. "Qeyri-neft məhsullarının ixracı ilə məşğul olan şəxslərə ixrac təşviqinin ödənilməsi Qaydası"nın, "İxrac təşviqi şamil olunacaq qeyri-neft məhsullarının xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası üzrə Siyahısı"nın və "Məhsulların növündən asılı olaraq ixrac təşviqinin baza məbləğinə tətbiq olunacaq Əmsallar"ın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 2016, №03.

9. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 2016, №12, s.102-104.

10. Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 2016, №12.

11. Делмон Дж. Государственно-частное партнёрство в инфраструктуре: практическое руководство для органов государственной власти / Дж. Делмон. – АО «Казахстанский центр государственно-частного партнерства» при финансовой поддержке Консультативного офиса по участию частного сектора в инфраструктуре (PPIAF), 2010.

12. Киселева О.В., Карцев С.В. Использование финансово-кредитного механизма для активизации малого бизнеса и предпринимательства в России // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» 2016, Том 8, №1.

13. www.economy.gov.az

14. <http://www.azpromo.az/export/our-services>

Зарбалийева Айдан

**Докторант Академии Государственного
Управления при Президенте
Азербайджанской Республики**

**Направления Совершенствования
Механизмов Государственной
Поддержки Развития Малого И Среднего
Предпринимательства В Азербайджанской
Республике**

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются возможности совершенствования механизмов государственной поддержки развития малого и среднего бизнеса в Азербайджане. С этой целью определены направления развития и было рассмотрено создание благоприятной деловой среды для развития МСП в стране, включая создание благоприятной законодательной базы, улучшение конкурентной среды, ограничение монополии в экономике, создание соответствующих институтов, укрепление государственно-частного партнерства, обеспечение участия частного сектора, особенно малого и среднего бизнеса, в выполнении государственных заказов и закупок, смягчение административных барьеров, устранение их и расширение доступа к финансовым и нематериальным ресурсам, обеспечение участия в этой области банковского сектора, частных финансовых учреждений, создание различных учреждений, укрепление экспортного потенциала МСП, расширение доступа к международным рынкам, изучение возможностей для интеграции деятельности малых и средних предприятий с крупными предприятиями.

Ключевые слова: *государственная поддержка малого и среднего бизнеса, конкурентная среда, благоприятная бизнес-среда, государственно-частное партнерство, государственные закупки, экспортный потенциал.*

Zarbaliyeva Aydan

**PhD student of the Academy of Public
Administration under the President of the
Republic of Azerbaijan**

**Directions For Improving The Mechanisms Of
State Support For The Development Of Small
And Medium Enterprises In The Republic Of
Azerbaijan**

SUMMARY

The article reviews the possibilities of improving the mechanisms of state support for the development of small and medium-sized businesses in Azerbaijan. To this end, directions for development were identified and the creation of a favorable business environment for the development of SMEs in the country was considered, including creating a favorable legal framework, improving the competitive environment, limiting the monopoly in the economy, creating relevant institutions, strengthening public-private partnerships, ensuring participation of small and medium businesses in fulfilling government orders and procurement, Reducing administrative barriers, eliminating them and expanding access to non-material resources, ensuring participation in this area of the banking sector, private financial institutions, creating various institutions, strengthening the export potential of SMEs, expanding access to international markets, exploring possibilities for integrating small and medium-sized enterprises with large enterprises.

Keywords: *government support for small and medium-sized businesses, competitive environment, favorable business environment, public-private partnership, government procurement, export potential.*